

ZELEI MIKLÓS

„HIVATALOSAN IS MAGYAROK VÓTUNK”

ÁTVÉTEL A KOLOZSVÁRI KORUNK
III. FOLYAM 2019. NOVEMBERI SZÁMÁBÓL

Nagy Magyar Alföld. Mi még ezzel a megnevezéssel kezdtük elsajátítani alapvető ismereteinket a Kárpát-medence legkiterjedtebb nagytájáról. Ahol laktunk. Az 1955/56-os tanévben kezdte a mi maradék-magyarországi évfolyamunk az általános iskola első osztályát. Azután változott a megnevezés. Felső tagozatos tankönyveinkben már csak Alföldnek nevezték „a rónák végtelenjét”. El tudom képzelni az oktatási minisztériumban az értekezletet, amelyiken ezt megbeszélték.

Akkoriban öt ország osztozott a Nagy Magyar Alföld területén. Középen mi, körülöttünk Csehszlovákia, a Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia. A két háború között még csak négy. Ma pedig, velünk együtt, hat. Kárpátalja is az a világtájó tájegység, amely egymás után több országba került: Csehszlovákia, Magyarország, Szovjetunió, Ukrajna. Megelőzve mindez egy kis 1919-es román katonai közigazgatással, s az általa hozott identitással: „Most, ugyi, már több mint tíz éve oroszok vagyunk. Vagyis mi, te meg én, meg a család és a rokonság magyarok vagyunk, de hát így kell mondani, mert most ők dirigálnak. De előtte, ezt az előbb már mondtam, hivatalosan is magyarok vótunk, azelőtt meg csehek. Mielőtt meg csehek lettünk vóna, egy rövid időig, tizenkilencbe’ románok is vótunk. Amikor a románok bejöttek, én is gazdálkodtam, mint mindenki a községbe’. Vót egy kis földem, két lovam, tehének, disznók, oszt’ abból éltünk, de kellett is a kis haszon, mert nem sokkal azelőtt halt meg az első feleségem, Róza, én meg ott maradtam négy gyerekekkel özvegyen. Hát ekkor jöttek a románok, hogy adjam át nekik a szekeret és a lovakat, mer’ szükségük van rá. Mondom, mi lesz velünk, ha a lovakat elviszik, miből tartom el az árvákat? Na, azokat oszt’ nem érdekelte. Levezették az udvarrúl a két lovat, utána letolták a szekeret is. De ez még semmi! Három nap múlva keresnek egy pecsétes papírral, hogy be kell

menjek [Nagy]Szöllősre, a román előljáróhoz. Felkeltem én, ahogy szoktam, hajnalban, elláttam a jószágot, oszt' begyalogoltam. Kérdem, mért hívtak? Oszt' akkor mondták, hogy büntetést szabtak ki rám, amiért engedetlen voltam. Tizenöt botütést kaptam a hátamra, alig bírtam hazavánszorogni. A következő héten megént csak be kellett menni a következő részletért. De harmadjára már nem mentem.” (224–225. p.)

Ez együtt a történelmi, földrajzi, kulturális, lelki, nyelvi és demográfiai terepe Vári Fábián László *Vásártér* című regényének.*

A Vásártér a szerző szülőhelye. Weöres Sándor-i kezdet egy költő-írónak:

„Li Po-nak bor szárnyain száz verse kerekedik,
székváros vásárterén kocsmába heveredik,
hivatja a Menny Fia – nem megy, orrára esik:
»Bocsáss meg egy berúgott istennek« – esedezik.”

Tu Fu: Dal a nyolc részeg halhatatlanról

(Weöres Sándor fordítása)

A szerző szülőhelye Tiszaújlak városi típusú település, a „legmagyarabb folyó” jobb partján, az ukrán(korábbi szovjet)–magyar határon. (Ukránul Вилко/Vilok, szlovákul Vylk, németül Wylok.) Ez a különös nyugat–kelet, ami az egykori Szovjetunióban nyugatnak számított, oda *törekedtek a káderek, a határőr- és katonatisztek*, mert a föld, a víz, a levegő és az ott élő emberek végső kiszipolyozásával egy nagyon alacsony színvonalú konkviztádor egzisztenciát teremthettek maguknak – amelynek magassága *és kivételezettségébe* a helybeliek közössége a legvadabb álmaiban se juthatott föl. Nyugat felől *érkezve* azonban mintha időutazást tennénk a múltba: konzerválva látjuk az egykori Kelet-Magyarország *összes* baját – újjakkal növelve.

A Vásártér, a szerző szülőhelye „nem olyan már, mint azelőtt volt [...] apuka fuvarokat vállalt, oszt mindig hozott nekünk jó krumplicukrot, no meg a lacikonyha körül terjengő finom illatokat se lehet felejteni. Meg ott volt az a sok mester. A csizmadiák, a szabók, a fazekasok, számját se lehet tudni, hányféle sátor állt, mind kínálták a portékájukat! Mutatványosok, meg léggömbárosok is jöttek, ahol meg a forralt bort mérték, ott hamar lábra

* Magyar Napló, Budapest, 2018

kapott a jókedv, ott osztán a cigány muzsikusoknak is leesett néhány pengő” – emlékezik a szerző hazalátogató nagybátyja a békeidőkre. (101–102. p.)

Az 1951-ben született Vári Fábán László gyerekkorában már nem tartanak vásárokat a téren. Vásártér vásár nélkül. Már nem az, aminek állítja magát.

Mi történt?

A Szovjetunió.

A viláégés után, az átvonuló front után a magyarokon – akiknek a nevét is elvették – végrehajtott kollektív büntetés, a népirtó „egy kis munka” után mindent, ahogy ellep a birodalom. Áll az ember a fűben, valami tocsog, jön föl a bokája körül. Mindent előnt, beszivárog mindenhová. Már a szekrények mélyén, a lelkek legrejtettebb fiókjaiban is birodalom van. Legmélyebb árkaiból a fönt sütő napnak már homályosan derengő foltja se látszik. Ahol a háború után tíz évvel is hadi közigazgatás működik: a helyi tanács bárhová beszállásolhatja a boldog Ausztriából hazatérő daliás tiszteteket, akik ezekben a házakban, a bennük lakó megszállt családoknál, mi sem természetesebb, átveszik a parancsnokságot. Sztálin-képeiket kirakják a falakra és könnyes vigyázzállásban emlékeznek előttük a nagy időkről, gondolom arról, amikor a bécsi Cafe Landtmannban is ők törték össze a berendezést.

Szülőföld, ahol bármilyen állami intézmény, szervezet hatóságként lép föl és eldöntheti, hogy szeméttelpepet nyit a Vásártéren, a lakóházak között. Először a bútorkombinát igazgatója, Salamon Jóska hordatja a tér kacsauasztatóiba a fűrészport – a gazdasszonyok nagy örömeire, mert ki lehet válogatni belőlük a tűzrevalót. Rá is beszélük a traktoristákat, hogy még többet hozzanak, s rejtse be még több deszka- meg lécdarabot. „A java azonban csak eztán következett. Salamon Jóska leleményén a cipőgyárat igazgató, mordvin származású Jerakin is felbuzdult, s a télidőben kazántölteléként hasznosított szemetet ugyancsak a vásártérre hordatta. A bőr- és gumihulladék itt sem hevert sokáig kihasználatlanul, a konyhai tűzhelyekben ebből is keletkezett egy rész meleg és kétannyi füst. Ellenben az apró szemű, csiszológépek által termelt bőr- és gumipor ott maradt, s ezek alján, ha kézzel beletúrt valaki, érezhette: elég sok aprószeg lapult.” (257–258. p.) A szöveget azután a tehének itták meg. A legősibb bibliai jószág szögekkel a gyomrában. Az állatorvosi lelemény mentette meg őket a pusztulástól: a gyomrukba ledugott mágnesszondával szedve ki belőlük az acélszögeket: nem tízet és nem húszat, talán száznál is többet.

A szovjet katonaság is ott és akkora részt kerített el magának a falu határából, legelőjéből, ahol és amekkorát akart: „Igaz, hogy azt a legelőnek kiváló mezőt

már régóta a katonák birtokolják, s időnként méltatlan dolgokat művelnek vele. Két éve például egy nagy árokvájó géppel keresztül-kasul szabdalták az egész területet. A gép merev kanalakkal fogazott hatalmas kereke csak szórta kétfelé a drága humuszt. Vagy fél méter széles, s úgy egy méter mély árkot hagyott maga után, amelyet a katonák aztán ásókkal és lapátokkal szabályos árokserűvé formáltak, néhány nappal később pedig teljes menetfelszerelésben belefeküdtek az árkokba, s úgy tettek, mintha harcolnának. Olykor egy héten át mindennap ropogtak a fegyverek, s amikor elhallgattak, megengedték, hogy odamenjünk, s összeszedhessük a szétszórt töltényhüvelyeket. Mostanában, mivel idejük lejárt, nem használják már az árkokat semmire. Az őszi esők idején vízzel teltek meg, átázott, laza partjaik beomlottak, de hogy teljesen elsimuljanak, arra sokat kell még várni.” (131. p.) Hamarosan pedig hatalmas antennarendszer épült a békeharc lövészárkaival fölszántott mezőn. Zavaróállomást építettek a gondos ideológusok a nyugati rádióadások ellen. Előnyös pozíció volt, a szovjet határszágon kívül onnan zavarni lehetett az „ellenséges propaganda” vételét az egész Kárpát-medencében, Erdélyben, a Felvidéken, Jugoszláviában, Magyarországon. Érdeemes leírni oroszul is a zavaróállomás nevét: глушитель (glusityel). Szó szerint fordítva *süketítő* is jelent. Információs szögesdrótkerítéssel is körülvették a birodalmat és a béketábort. De a valódi is ott futott Tiszaújlak országhatárán is, elzárva a falutól a folyót, „amelyet megközelíteni sem volt tanácsos senki emberfiának. Azt beszélték, a sűrűn húzott szögesdrótkerítés és a szántás között hajszálvékony vezetékek feszülnek a fűben, s ha abba valami álnok határsértő belegabalyodna, jelzőrakéták röppennének a magasba, de könnyen lehet, hogy a drót esetleg egy akna gyújtószerkezetét hozná működésbe. E szóbeszéd nyomatékául a töltés tetején naponta lóháton vagy gyalogosan, fegyveres határőrök vonultak végig.” (115. p.)

„S a vesztesek vigasza mi legyen?” (8. p.) Többek között ez a könyv, amelyet a kárpátaljai magyar közösség regényeként is olvashatunk. Szerzője és korosztálya a rendszerváltás, a Szovjetunió halála idején járt negyvenes éveiben, két világ tapasztalatait gyűjtheti egybe. Van honnan visszatekinteniük és van mire. A szovjet múlt megszűnt világára. Az egykor nagyhatalmú ezredesek, akiknek parancsára gyakorlótérre kerítették el Tiszaújlak legelőjét, vagy bármit, talán épp parkolóőrök lettek Moszkvában, ahová egy katonai sátorvárosból jártak be, mert lakás se jutott nekik. Egy ekkora hadsereget nem lehet otthon eltartani, hanem legeltetni kell. Berlinben. Prágában. Budapesten. Kárpátalján. És ha szög kerül a gyomrokba, nem biztos, hogy kéznél van a csodatévő mágnesszonda.

A második világháború után valószínűleg a kárpátaljai magyarok kerültek a legnagyobb présbe. Mégsem szerezték meg fölöttük a teljes ellenőrzést. Az igyekvő birodalomnak ez a kudarca pontosan lekövethető a *Vásártér* szókészletében, rendkívüli nyelvi rétegzettségében. Irodalmi nyelv, köznyelvi változatok, ugocsai nyelvjárás, orosz, ukrán eredetű nyelvi elemek. És ránk ijesztenek a szovjet újbeszél birodalmi szörnyecskéi, amelyen például szöszedetünkben a szberkassza mozaikszó. A szovjet nyelv imádta a mozaikszókat, minél mozaikabb, annál forradalmibb. Ebbe a körbe tartozik a Tiszasztroj vállalatnév is.

A fenti gondolatmenet szerint írtam ki a könyvből azokat a szavakat, amelyekről úgy gondoltam, hogy nyelvjárásiak, a jövevény- és az újbeszél szavakat; zárójelben a jelentésük. Az előfordulás sorrendjében: sünkutya (sündisznó), *ördögsgeszeg* (görcs a deszkában), *blóderajtó* (kemence sütőjének ajtaja), *zsidóing* (pöndöly), *kirzatáska* (erős fekete viaszosvászon, ebből készült a katonacsizma szára, fusiban pedig táskát csináltak belőle a cipőgyári munkások), *rubel* (orosz, szovjet pénznem), *svájna* (varroda), *jászli* (bölcsöde), *buhálter*; *buháter* (könyvelő), *szádok* (a hárs régies neve), *viderszék* (vizespad, amelyen az ivóvizes edényeket tartották), *sürvedés* (alkonyat), *beszpeka* (bezpeka: a különféle szovjet biztonsági szervek – NKVD, MGB, KGB... – ukrán gyűjtőneve, amelyet a kárpátaljai magyarok is átvettek. A Szovjetunió széthullása után: Служба безпеки України – Szluzsba bezpeki Ukrajini –, rövidítve: СБУ – SZBU –: Ukrajna Biztonsága Szolgálat), *lisztes putina* (hengeres, fűdeles bádogedény, öt-hat kiló liszt fért bele), *kopera* (családi szófordulat az operára, egyébként kooperatíva: szovjet kereskedelmi szövetkezet), *norma* (munkaegység), *motrosál* (tesz-vesz, szöszmötöl), *druzsinya* (az egykori magyarországi önkéntes rendőrhöz hasonló rendfenntartó), *hanglér* (szájhős), *csobak* (a földből kiálló kukoricacsonk), *zsulik* (eredeti jelentése tolvaj, csibész; köznyelvi jelentésváltozata: a plafonról lelógó villanyégőfoglat, amelynek oldalán két, konnektorhoz hasonló csatlakozó van), *zajda* (lepedőbe kötött, vállon átvetett, elől-hátul lelógó batyu), *csájna* (teázó, kocsm), *nyomdék* (agyagos talajon hagyott, szikkadó meztlábnyom), *pufajkanadrág* (pufajkaanyagból készült nadrág, amelyhez képest a cejgnadrág ünneplő viseletnek számított), *Tiszasztroj* (vízépítő vállalat a Tiszán), *plenkács* (faragófejsze), *tokány* (itt: puliszka), *kórékupa* (kukoricaszárkúp), *zasztava* (határőr), *kopcihér* (semmirekellő), *borzderes* (kárpáti borzderes, szerény igényű, hálás szarvasmarha), *dregány* (denaturált szesz), *hórinkázni* (hintázni), *kasornya* (hálós bevásárlószatyor),

csonárzsák (csalánzsák), *tengerisuska* (kukoricacsuhé), *séhogva* (sipákolva, nehezen lélegezve), *ZiSZ* (Zavod imenyi Sztalina, Sztálin Autógyár), *bankli* (a suszter alacsony munkaasztala), *komitet* (a tanács végrehajtó bizottsága), *asztalspór* (takaréktűzhely, sparhelt), *dargozás* (ügyességi játék dióval, a hozzá tartozó másik szó: *klapper*, a diócsapatot vezető fejesdió), *klijonka* (viaszosvászon), *bindolás* (szeges cipő fölső részének összevarrása a talpbéléssel), *leroscsitál* (végelszámolást készít, elszámol), *bulicska* (a bulocska helyi alakváltozata: zsömle), *kice* (viaszolvasztó bronztegely), *cek* (gyáregység, műhely), *risztung* (ruha), *minor* (Ugocsában a férfiként létező nőket jelölte, mondták így is: kanbori), *szberkassza* (szberegatyelnaja kassza: takarékpénztár, mint az OTP, vagy a romániai CEC), *bobik* (UAZ típusú, könnyű katonai terepjáró), *begérázott a szemük* (befagyott, bederesedett).

Napi használatban vannak a népi kultúra hagyományos tevékenységeit jelölő szavak, e tevékenységeket még végzik. De ez a hagyomány már nagyon sérült. A modernizáció, a csehesítés, szlovákosítás, oroszosítás, ukránosítás együtt okozta ezt a sérülést. Úgy is lehet fogalmazni, hogy a modernizáció a regény tárgyát képező településen egyenlő a csehesítéssel-szlovákosítással-oroszosítással-ukránosítással? Mert egyébként olyan megrendítően nagy dolgok nem történtek a modernizálásban azon a tájon.

A sérült modernizáció hoz el minket a mába: a regény jelenidejébe. Ez a prózai jelen a legszűkebb értelemben vett családtörténet, már a rendszerváltás után. Ahogyan az előregedett, megbetegedett anyja a családtagokat igencsak próbára téve, nagy szenvedések, tudatkiesések közepette, az élők sorából eltávozik. Jó, hogy ez is benne van a könyvben. Végre olvashatunk arról is, hogy a rossz idők, a lélekipusztító körülmények nem kizárólag a jó és nemes tulajdonságokat hívják elő az emberekből, hanem tovább rontanak rajtuk. A tipográfiaileg is elkülönített fejezetek megszabadítják az anyaországi magyarokat attól a foszlányaiban még mindig meglévő romantikus képtől, hogy ott a határon túl, a messzeségben minden szép és jó. Összetartanak a magyarok. Húszpercenként jön a Mikulás.

A *Vásártér* határon túli „messzesége” nekem, anyaországinak, a közelségről beszél. Színről színre mutatja meg azt, ami a Maradék-Magyarországon leplezetten ment végbe. Ebben a tükörben láthatjuk valódi arcunkat. Izgalmas volna megtudni, mit jelent ez a könyv az erdélyi olvasóknak. Izgalmas volna azt felmérni gondolatban, hogy a rendszerváltások idején melyik magyar nemzetrészt milyen diktatúrából szabadult és a *valamelyest demokráciákban* milyen elnyomásba került bele. És ez közöttünk milyen különbségeket jelent?